

Паспартынын муниципал казналык учреждениезинин төзөлмөзинин
орто текши үредүлү школы

«Корулген» МО-нын заседаниези <u>Т.С.С.С.</u> С.М.Топчина. Протокол № 1 27. 08. 2026 j.	«Жарадылган» Директордын ордынчызы УВР <u>Л.В.Уханова</u> 27. 08. 2026 j.	«Жоптоп жадым» Директор <u>А.В.Байжигитов</u> Приказ № 105 28. 08. 2026 j.
--	--	---

6- чи класска алтай тилле иштеер
программа

Тургузаачызы: алтай тил ле
литературанын
уредучизи Тадышева М.А.

Паспарты журт, 2026 j.

Жартамал бичик.

Алтай тилле бодоштыра программалар 6-чы класска текши уредулу школдорго Федерал эл-тергеелик уреду стандарттын некетелери аайынча тургузылган.

Автор-тургузаачылары:

Программалар мындый болуктерден турат:

1. Жартамал бичик.
2. «Алтай тил» предметти уредеринин текши жартамалы.
3. Уредулу планда «Алтай тил» предметтин јери.
4. «Алтай тил» предметти уренгенде јединер бойынын танынан озуминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти уренеринин турулталары.
5. «Алтай тил» предметле тос текши уреду аларынын содержаниези.
6. Алтай тилле уренчиктердин билгирин баалап тургузар темдектердин кемјулері.
7. Темаларла пландаары.
8. «Алтай тил» предметти уренип, класстар аайынча уренчиктердин тос билгирлери ле алынатан темигулери.
9. «Алтай тил» предметти уредеринде тузаланар уреду-методикалык литература.

Торол тилдин амадузы: Балдардын эрмек-куучыны сурлу, состоринин учуры терен, тили ару, эпту болорына амадаары, колыш-телиш куучын айтпазына уредери. Алтай тилле кону, чын куучындап ла бичип турарына таскадары.

Торол тилиле јурумде, јон ортодо тузаланып билерине уредер.

Бу амадуга једерге

- 1) Урокто бо, танынан иште бе алтай тилди уренип тура, оны литературала колбулу уренери.
- 2) Художественный текстти ончо јанынан шиндегенде, онын тили кандый болгонын шиндеери.

«Алтай тил» предметти 6-чы класста бичикле иштееринин аайы ла тос уреду аларынын содержаниези деп болукте уренер бичиктин амадузы, тос ууламјылары ла алтай тилдин грамматиказыла «Эрмек-куучын», «Текст», «Морфология. Куучын-эрмектин болуктери», «Синтаксис ле пунктуация», «Фонетика, графика, орфография, орфоэпия»,

«Лексика», «Состин будуми ле будери. (Морфемика) деп болуктерди уренерине методикалык тос ууламјылар, јартамалдар берилет.

«Алтай тил» предметти 6-чы класста уредеринин текши јартамалы.

Федерал эл-тергеелик уреду стандарт аайынча тос текши уредулу школдо 6 класста «Алтай тил» предметти мындый амадулу берер:

- Алтай Республикада алтай тил экинчи эл-тергеелик тил деп, оны билери бастыра јурумине керекту деп уренер, торол тилин тооп, оны культуранын будуми деп чеберлеер куун таскадар, торол тили улусла тил алыжар, билгир алар, јурумнин этика аайынча ээжилериле таныжар арга деп сезимди уренчиктердин озогине салар, торол тилинин байлыгынын учурын аайлаар.

-алтай тил-јурумине, уредулик иште куучындажар, тил алыжар арга деп билер; улусла куучындажарга, бой-бойын аайлажарга, кожо иштеерге, једимду эрмек-куучын откурип билер ле эрмек-куучынын онон артык эдип јарандыларына куунзедер; танынан билгир аларга, билерин теренжидерге болушту текшиуредулик билгирлерди алынар: иштин амадузын, планын тургузып,онын одор аайын темдектеп, бойынын эрмек-куучынын тузедип, чокумдап; керекту бичиктерди бедреп, тилдин созликтеринен ле оско до аргаларды тузаланып(газет-журналдарды, Интернетти), керекту јетирулерди, тексттерди табар ла олорды амадуга келиштире јазап билер;

- алтай тилдин билим тозолгозин ондоп, эрмек-куучында чын тузаланып билер; алтай литературный тилдин тос учурлу ээжи-некелтелерин билер; тилдин темдектерин таныыр, шиндеер, тундештирер, бир аайлап болиир ле олордын учурын јартап билер; оос ло бичилген эрмек-куучыннын будумдерин, башка-башка айалгаларда тилди тузаланар ээжилерин, эрмек-куучыннын культуразын, этикет ээжилерин, буспай будурер; созлигин байыдар; эрмек-куучынында тузаланып турган грамматиканын аргаларын элбедер; јастыра јок бичижин, токтой тужер темдектерди чын тузаланып билер, алтай тилдин лексиказын, фразеологиязын тилдин маар некелтелерине келиштире эрмек-куучынында, уредуде, керекту оско до учуралдарда тузаланып билерин тыныдар.

Тос текши уредунин Федерал эл-тергеелик уреду стандартынын тозогозинде системно-деятельностный ууламјы салынган.

Уренчиктер кандый ла иштин амадузын тургузып билери, ишти будурер аайын темдектеп(пандап) билер ле керекту учуралда оны кубултып чокымдаар, керелеп билер (**бойын башкарынар текши уреду эдилгелер**)

Уренчиктер кандый ла айалгада эрмек-куучыннын будумдериле тузаланып, кандый ла улусла куучындажып билер;оос ло бичилген эрмек-куучынды чын аайлап,эпту тузаланар; тургузылган сурак аайынча бойынын санаа-шуултезин чокым,јарт,айдып(јартап) билер (**колбу тударынын эдилгелери**)

Уренчик берген иштин јартына бойы чыгар, оны јартаарына керекту темдектерди табар, суракты шуур аайын темдектеер, башка-башка бичиктерден, газет-журналдардан керекту јетирулерди таап билер; текстле иштеерин ондоп, ондогы тос ло тос эмес учурлу јетирулерди ылгаштырып, талдап билер,тексттен керекту јетирулерди бедреп билер, ол тоодо компьютердин,Интернеттин болужыла; јетирулерди талдап, бир аайлап ла башкш-башка аргалардын болужыла оны белетеп билер.Сосколбула,эрмекле иштеп,состордин бой-бойыла колбожор аайын ондоп, эрмек тургузары;состин табыш-таныктарын бой-бойынан ылгаштырып,олор кандый ла сос будурер аргалузын билип алар;состин учурлу болуктерин,состин будер эп-аргаларын билип,темдектеп турар; алтай тилдин кажы ла созинин лексика учурын билерин теренжидер;эрмек-куучынында синонимдерле, антонимдерле, бузулбас сосколбуларла эпту тузаланып билер учурлу.**(билгир алар текши уреду эдилгелер)**

Уренчик кажы ла будурген ижинен кандый бир уреду,темигу алып, оны ондоп,когуске аынып јурер; кандый ла айалгада бойынын јерин таап, ишти јарамыкту,чындый эдер; бойынын Торолиле , албатызыла,Россиянын туукизиле оморкоор куун-санаалу,бойынын албатызын, угын билер, башка-башка укту албатылар барын билип,олорды тооп јурер; ороонына , торолине ачык куунду,јакшы ла јаманды ылгап билер кижі болор учурлу.

(уренчиктин бойынын танынан озумиле колбулу текши уреду эдилгелер.)

Уредулу планда «Алтай тил» предметтин јери ле предметтин ондайы.

Уредунин тос планында 6-чы класста «Алтай тил» предметти уредерине -68 час берилет.

Темаларды уренерине- 46 час.

Тил темиктирерине- 16час

Ченелте иш- 4 час.

Жыл туркунына уренгенин такып корорине-2час.

№	Ондайы	Бастыра канча час берилген	Тил темиктирерине канча час берилген.
1.	Кире сос Эрмек-куучын Текст	1час 1час 1час	
2.	5-чи класста уренгенин такып корори. Адалгыш	3 час 12 час	2ч 4ч
3.	Жарталгыш	6час	2ч
4.	Тооломо	10час.	2ч
5.	Солума	11час	4ч
6.	6-чы класста отконин такып корори	5час	4ч
7.	Жыл туркунына отконин такып корори.	2час	

«Алтай тил» предметти уренгенде јединер бойынын танынан озуминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти уренеринин турулталары.

Берилген иштеер программаларда алтай тилди уренеринде мындый турулталарга јединери темдектелет:

Уренчиктин бойынын танынан озуминде турулталары (личностный):

1.Алтай Республикада алтай тил экинчи эл- тергеелик тил деп,Алтай Республикада јадып, алтай тилди билери керекту деп куунзеп уренери.

2.Алтай тилле санаа-шуултезин кону,эпту колбулу эрмек-куучынла чыгара айдып ла бичип турары(оос ло бичилген эрмек-куучынла)

3. Торол тилин билер уренчиктер кажы ла класста алтай тилинин учурун ондоп теренжиде уренери,торол тили кижинин бастыра јурумине керектузин билип, алтай тил-алтай албатынын уйеден уйеге озуп,улалып баратан тили деп ондоп, сананып јурерине уредери, торолчи куунин бийиктедери.

4.Алтай тилди јурумине керекту деп јилбиркеп уренери.

5.Кажы ла класста алтай тилдин грамматиказын уренип,тил билимнин тозогозин ондоп,оос то, бичилген де эрмек-куучынында чын тузаланарына јединери.

«Алтай тил» предметти уренеринде **метапредметный турулталар:**

1) кажы ла урокто эмезе кандый ла ишти баштаарынан озо бойына амаду тургузарына уренчиктерди уредер ле таскадар(обучение целеполаганию),ол ишти јетире будурбегенче амадуны санаазында тудары.

Бойынын ижин пландап билерине уредери.

2)Эрмек-куучыннын бастыра будумдери ле иштенип билери:

-уренчиктин оос ло бичилген эрмек-куучыны байлык болгоны: кандый ла источниктерден (билим ле кееркедим бичиктерден)кычырып,телекорултенен коруп,Интернеттен кычырып,јетиру алып,ондоп,ижинде тузаланары;

-текст ле иштеп билери: кычырыштын бастыра будумдери ле тузаланып билери: текст ле таныжып кычыары (ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери (просмотровое), кандый бир јетиру бедреп кычыары(поисковое).

-бойынын санаазын оос ло бичилген эрмек-куучынла јайым, чын чыгара айдынары;

-схемаларла, таблицаарла алгоритм аайынча тузаланып,иштеп турары.

3)Алтай тил ле литературанын урогында алган билгирлерин оско предметтердин урогында,јурумине тузаланып билери.

Предметти уренеринин турулталары:

- 1)Алтай тилди уренип, терен билгирлер аларына јединери:
- 2)Алтай тилдин билим тозогозин (научная основа),тилдин грамматиказынын ээжилерин билерине јединери.
- 3)Эрмек-куучыннын башка-башка будумдери: оос ло бичилген эрмек-куучын,монолог,диалог,полилог-тузаланары,кандый ла стильдерле, жанрла иштеери,алтай тилле шинжу ле проект иш тургузып,корулап билери.

«Алтай тил» предметле текши тос уреду аларынын содержаниези.

Школдо алтай тилдин курсы коммуникатив, лингвистика ла тил, культуроведческий компетенцияларды тозоп таскадарына ууландырылган. Ол программалардын турггузылган аайы-структуразынан јарт билдирлу.Айдылган компетенцияларды тозоп таскадарын программаларда тос учурлу уч ууламјы јеткилдейт:

- коммуникатив компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези;
- лингвистика ла тил компетенцияларды тозоп таскадарынын содержаниези;
- культуроведческий компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези.

Программаларда баштапкы ууламјы «Эрмек-куучын, эрмектежип куучындажары»,»Эрмектежип куучындажарына уренерге иштеери (речевая деятельность)», «Текст», «Тилдин тузаланар аайынын будумдери» деп болуктерде берилген.Олордын тос учуры:эрмектежип куучындажарына уредип таскадары.

Экинчи ууламжы: «Тил керегинде текши јетирулер»,»Эрмек-куучыннын табыштары ла чын айдары»,»Графика»,»Морфемика ла состин будери», «Лексика ла фразеология», «Морфология», «Синтаксис», «Чын бичири ле пунктуация» деп болуктер.Олор тилдин турган будумиле, онын единицаларын тузаланар анылузыла таныштырат.

Учинчи ууламжы:»Тил ле культура» деп болук тил ле албатынын туукизинин,культуразынын колбузын билип аларга болужат.

Уредуде ууламжылар (олордын болуктери) бой-бойыла тудуш, колбулу.Программалардын кажы ла болугин уренгенде, уренчиктер јаны билгирлерле танышканыла коштой , эрмектежип куучындажар аргаларын таскадар, ого керекту коммуникатив билгирлер алынар, алтай тил алтай албатынын культуразы деп билерин теренжидер.Тилди мынайда уренгенде, онын системазын аайлары ла оныла башка-башка учуралдарда келиштире тузаланары бир аай одот. Берилген ончо материал уренчиктердин билгиринин кемине келиштире берилет.

Коммуникатив компетенцияны јеткилдеер содержание.

1. Эрмек-куучын,эрмектежип куучындажары.

1. Эрмек-куучын ла эрмектежип куучындажары.Эрмек-куучыннын айалгазы. Оос ло бичилген эрмек-куучын.Монолог ло орток куучын.Монологтын будумдери.Орток куучыннын будумдери.

2. Оос ло бичилген эрмек-куучыннын анылузын аайлары; оос ло бичилген эрмек-куучынды шиндеери.

Орток ло монолог эрмек-куучынды ылгаштыары. Монолог ло орток куучыннын будумдерин тузаланып билери. Башка-башка айалгаларда куучындап турган кижинин эрмек-куучынынын амадузын аайлаары.

Эрмек-куучында этикет ээжилерди тузаланары.

2.Эрмектежип куучындажарына уредери (речевая деятельность)

1.Эрмектежип куучындажарына уредер иштердин будумдери:кычыары, угары(аудирование), айдары (говoreние),бичири.

2. Эрмектежип куучындажарына уредери.

Кычырып эмезе угуп турган текстте бар тос ло кош јетирулерди табары.Кычырган эмезе уккан текстте не керегинде айдылганын толо эмезе кыскарта эрмек-куучыннын айалгазына келиштире куучындап берери.Кычыларынын будумдери:текстле таныштыра кычыары(ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери(просмотровое), кандый бир јетиру бедреп,шиндеп кычыары(поисковое)-тузаланып билери,бичикле,оско до јетиру берер аргаларла иштеп билери.Угарынын будумдери: тузаланып билери.Уккан, кычырган текстте не керегинде айдылганын толо, кыскарта, талдап куучындаары.Эрмек-куучыннын амадуларына, одуп турган айалгазына келиштире оосло,бичип, монолог(анайда ок диалог) тексттер тургузарыКандый бир темага керекту материал јууры,оны бир аайлаары; башка-башка бичиктерден,СМИ-нен керекту јетируни бедреери,таап шиндеери, келиштире кубултары.

3.Текст

1.Текст керегинде ондомол.Тексттин тос темдектери(болуктерге болинери,шуултези јанынан буткул ,колбулу болоры)Тексттин темазы,тос шуултези.Микротема.

Текстте эрмектердин ле болуктеринин колбожор аргалары.

Абзац.

Эрмек-куучыннын функциональный будумдери:јурамал,јетиру берер,шууген учурлу.Тексттин турар будуми (структуразы) План,тезистер-текстти бар јетирулери аайынча кубултканы.

2.Текстти темазы, тос шуултези,будуми јанынан шиндеери.Текстти учурлу болуктерге болири,онын планын,тезистерин тургузары. Текстте эрмектердин колбошкон аргаларын јартаары.Тексттин тилинин анылуларын

шиндеери.Эрмектежип куучындажарынын амадузына, темазына,тос шуултезине ле одор айалгазына келиштире тилдин керекту эп-аргаларын талдаары.Жанры,мары,будуми башка тексттер тургузары.

Текстти тургузарынын некелтелерин (болуктери ээчий турары, шуулте колбулу болоры, тема аайынча ла о.о.)буспай будурери.Тургускан текстин бойы тузедери.(јарандыары).

4.Тилди тузаланары јанынан (функциональный)будумдери.

1.Тилди тузаланар будумдери: эрмектежип куучындажар тил(разговорный),тузаланар(функциональный) марлар:билим,публицистика,окылу-деловой; кееркемел литературанын тили.

Билим мардын жанрлары (доклад,кандый бир иш керегинде бичири-отзыв, аудиториянын алдында сос айдары-выступление , интервью),окылу-деловой маар:расписка, будумји бичик –доверенность,сурак-бичик-заявление, эрмектежип куучындажарынын жанрлары(куучындаганы-рассказ,куучындашканы-беседа)

2.Тексттин марын табары,Жанры,маары башка тексттер(тезистер, кандый бир иш керегинде санаазын бичири-отзыв,самара,расписка, будумји бичик-доверенность,сурак бичик-заявление)тургузары;јетиру эдер,јурамал, шууген учурлу тексттер.јаан эмес докладла.,јетируле кураа балдардын алдына чыгар.

Лингвистика ла тил керегинде компетенцияларды јеткилдеер содержание

5.Тил керегинде текши јетирулер

1.Алтай тил- алтай албатынын торол тили,Алтай Республиканын экинчи эл-тергеелик тили.Алтай тил эмдиги телекейде.

Алтай литературный тил,диалекттер,тилдин профессионал болуктери,жаргон.

Алтай тил-алтай кееркедим литературанын тили.Алтай тилдин кееркедим эп-аргалары.

Лингвистика-тил керегинде билим.Лингвистиканын тос болуктери.Орооннын атту-чуулу лингвисттери.

2. Эмдиги ойдо алтай тилле эрмектежи, куучындажып билеринин учуры. Эл-жоннын, тергеенин журумунде, озоринде алтай тилдин учуры.

Литературный тил ле диалекттердин, тегин эрмек-куучыннын ла ишле колбулу, жаргон башкаларын билери. Алтай тилдин кееркедим байлыгын, јаражын, чеченин сезери. Кееркемел тексттерде тилдин кееркедим эп-аргаларын тузаланганын шиндеери.

6. Эрмек-куучыннын табыш-таныктары ла орфоэпия.

1. Фонетика-тил билимнин (лингвистиканын) болуги.

Табыш-эрмек-куучыннын единицазы. Унду табыштар, олардын анылу темдектери. Унду табыштар будер јериле, будер эп-аргазыла, эриндердин туружрыла болинери. Алтай тилде кату ла јымжак табыштардын состордо турар анылузы (сингармонизмнин ээжизи)

Унду табыштар кыска ла узун болоры. Кыска ла узун ундулер состин учурын кубултары. Узун унду табыштардын будери. Элес ундулер. Экиленген ундулер.

Туйук табыштар. Туйук табыштар унгул ле тунгак туйукка болинери. Эжерлу ле эжери јок туйук табыштар. Алтай состин бажында ла учында турбас туйук табыштар. Тунгак туйуктар бойынын унгул эжерине кочор учуралдар.

Эрмек-куучында табыштардын кубулары. Транскрипция. Ује. Согулта.

Орфоэпия-лингвистиканын болуги. Чын айдары ла согултанын тос ээжилери. Чын айдарынын (орфоэпиянын) созлиги.

2. Эрин чойилер ле эрин чойилбес унду табыштарды, унгул ле тунгак туйуктарды, јымжак ла кату ундулерди ылгаштырып билерин тыныдар. Кыска ла узун ундулер состордин учурын кубултып турганын

билип,бичигенде,билгир тузаланар.Транскрипциянын болужыла состордин айдылар,чын бичилер анылуларын жартаары.Сости табыш-таныктары аайынча ылгаары.

Бойынын ла оско кижинин айтканын орфоэпия јанынан шиндеери.

Бойынын эрмек-куучынында табыш-таныктарды чын айдарынын ээжилерин тузаланары.

Орфоэпиялык билгирлерди бойынын эрмек-куучынында тузаланар.

7.Графика.

1.Графика-лингвистиканын болуги. Табыш ла таныкты тундештирери.Алтай тилдин графиказы.

Сости табыш-таныктары јанынан тундештирип билерин тыныдары.Созликтерле иштегенде,танмалыкты билерин тузаланары.

8.Морфемика ла состин будери.

1.Морфемика-тил билимнин болуги.

Морфема-состин эн кичинек учурлу болуги.Морфемалардын будумдери: тазыл-морфема, кожулта-морфемалар.Сос будурер,сос кубултар морфема-кожулталар.Кеп будурер кожулталар.Кеп будурер кожулталар.Состордин будер эп-аргалары.Кыскарткан колболу состор (аббревиатуралар).

2.Состин морфемный будумин шиндеп билери.Морфемаларды ылгаштыары.Состордо чын бичири.Состордин буткен эбин јартап билери,тундештирери.

9.Лексика ла бузулбас сосколбулар.

1.Лексика-тил билимнин болуги.Алтай тилдин лексиказы: су-алтай-јебрен турк тилден арткан энчи состор,оско тилден кирген состор.

Состин лексика учуры.Состин чике учуры ла кочуре учуры.Коп учурлу ла јаныс учурлу состор.

Синонимдер.Антонимдер.Омонимдер.

Алтай тилдин лексиказы текши тузаланар ла текши тузаланбай турган(анылу) лексикага болинери.Текши тузаланбай турган лексиканын болинери.

Бузулбас сосколбулар(фразеологизмдер).Олордын лексика учуры.Кеп,укаа состорди ле фразеологизмдерди ылгаштыралы. Созликтер керегинде јетиру (энциклопедия,состин учурын јартаган,эки тилле тургузылган ла о.о).Алтай тилдин созликтери:орфография,топонимика,диалект,морфем ле о.о.Олордын башкалары.

2.Состордин лексикалык учурын јартаары.Состорди тузаланары јанынан ылгаштырып болиири.Состо кочуре учур буткенин билери.

Бойынын эрмек-куучынында кеп ле укаа состор тузаланар,олордын учурын јартаары.

Созликтерле тузаланар.Созликтерден башка-башка јетирулер алып билер.

10.Морфология.

1.Состорди куучын-эрмектин болуктерине болиир темдектер:лексика учуры,морфология темдектери ле синтаксистеги учуры.

Куучын-эрмектин алдынан учурлу болуктери.Адалгыш-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги,онын лексика учуры грамматика ла темдектери.јарталгыш-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.јарталгыштар учурыла болинери.јлгыштардын эрмектеги учуры. Тооломо-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.Тооломолор учурыла болинери.Глагол-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.Глаголдын лексика учуры.Глаголдордын тооло,јузунле,ойло кубулары.Ылганаачы_глаголдын анылу кебери.Эренис-глаголдын анылу кебери.Кубулбас-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.Онын лексика,грамматика учуры.

Куучын-эрмектин болушчы учурлу болуктери: уланты,колбоочы,болугеш,модаль состор,состин алдында турар учуры јок состор(препозитив состор).Кыйгылулар ла откониш состор.

2.Алдынан учурлу куучын-эрмектин болуктеринин лексико-грамматический разрядтарын јастыра јогынан айдар.

Оос ло бичилген эрмек-куучынында алдынан учурлу ла алдынан учуры јок куучын-эрмектин болуктерин јастыра јогынан тузаланар (эрин ундулерди адалгандуларда ла глаголдордо,элес ундулу адалгыштарды,бутпеген тозоголо адалгыштар биригип буткен колболу ос адалгыштарды, орус тилде коп тоодо айдылар јердин аттарын,олон-чопти,ан-кушты адаган адалгыштарды)

Эрмек-куучыннын болуктери керегинде теория сурактарды монолог эрмек-куучын тузаланып јартаар.

Эрмекте кезик состор адалгыш та,јарталгыш та, кубулбас та болорын ылгаштырар.

Эрмектин экспрессив учурын модаль состор,кыйгылулар тузаланып коргузер.

11.Синтаксис.

1.Синтаксис-грамматиканын болуги.Сосколбу ла эрмек-синтаксистин единицалары.

Сосколбу-синтаксистин единицазы,сосколбулардын будумдери.Сосколбуда состордин колбожор аргалары.

Эрмек.Амадузы,сезимдери јанынан эрмектердин будумдери.Суракту эрмектерде сурактын будумдери.

2.Башка-башка будумду сосколбуларды, эрмектерди синтаксис јанынан ылгаары.

Синтаксис аайынча билерин (знание),билгирин(умение)чын бичииринде тузаланары.

12. Чын бичиيري ле токтой тужер темдектер.

Орфография – чын бичииринин ээжилеринин системазы. Орфограмма.

Ундулердин (узун унду, элес, эрин чойилер) ле туйуктардын (тунгак туйук унгур эжерине кочори, тунгак туйуктар экиленери ле о.о).

Состордин јаба ла башка бичилери. Јаан (кичинек) таныкты тузаланары. Сости јолдон јолго кочурери.

Орфографиянын созлиги.

Пунктуация-токтой тужер темдектерди тургузарынын ээжилеринин системазы.Токтой тужер темдектер,олордын учуры.јаныскан турар ла эжерлежип турар токтой тужер темдектер.Эрмектин учында турар токтой тужер темдектер.Тегин уурлатпаган эрмекте токтой тужер темдектер.Уурладыган эрмекте токтой тужер темдектер.Колболу эрмектердин (табышканду колболу, колбоочызы јок колболу, камаанду колболу)токтой тужер темдектери.Колболу биригулердин токтой тужер темдектери.

Чике эрмек-куучынду эрмекте токтой тужер темдектер.Орток куучынду ,цитаталу эрмекте токтой тужер темдектер.

Бир канча токтой тужер темдек кожо турары.

2.Состин чын бичилерин,токтой тужер темдектерди чын тургузарын озодон корорго темигери.Бичикте чын бичииринин,токтой тужер темдектерди тургузарынын ээжилерин будурери.

Чын бичиирин,токтой тужер темдекти тургузарын јартап аларга орфографиянын созлигин тузаланары.

Сости чын бичиириге онын табыш-таныктарын,морфема будумин, куучын-эрмектин кандый болуги болгонын ајарары.

Эрмекте токтой тужер темдектерди јартаарга онын будумин,айдылган унди шиндеери.

13.Тил ле культура.

1.Албатынын тилинин,туукизинин ле культуразынын колбузы.

Эрмек-куучыннын этикет ээжилери.

2.Туукилик тексттерден,кееркедим литературанан л фольклор тексттерден албатынын культуразын,јанжыгуларын темдектеген учурлу единицаларды табары, оморды шиндеери,учурын јартаары(керекту учуралдарда созликтерди тузаланып)

Бойынын эрмек-куучынында,уредуде алтай эрмек-куучыннын этикет ээжилерин будурери.

6-чы класска «алтай тил» деп уреду предметти темаларла пландаары.

№	Курстын ондайы	Канча час берилген	Уроктын одотон ойи	
			План аайынча	Фактически
1ур	1. Кире сос-1ч. Алтай тил-Алтай Республиканын экинчи эл-тергеелик тили.	1	05.09.	
2ур	2.Эрмек-куучын.-1ч. Эрмек-куучыннын будумдери ле мары.	1	06.09.	
3ур	3.Текст.-1ч Текст ле онын будумдери, темдектери.	1	12.09.	
4ур	4. 5-чи класста уренгенин такып корори.-3ч+2ч Фонетика,графика,орфография,орфоэпия.	1	13.09.	
5ур	Тил темиктирери.Изложениеге белетеер иш.	1	19.09.	
6ур	Тил темиктирери.Изложениени бичиيري.	1	20.09.	

7ур	Синтаксис ле пунктуация.	1	26.09.	
8ур	Состин будуми ле будери.(морфемика.)	1	27.09.	
	5 . М о р ф о л о г и я . - А д а л г ы ш - 12ч+4ч(КЭТ)=16ч.			
9ур	Адалгыш - куучын-эрмектин болуги.	2	03.10.	
10ур	Кем?эмезе не? деп сурактарга каруу берер адалгыштар	3	04.10.	
11ур	Тил темиктирери .Чумдемел ишке белетеери.	4	10.10.	
12ур	Тил темиктирери.Чумдемел ишти бичири.	5	11.10.	
13ур	Ос ло текши адалгыштар.	6	17.10.	
14ур	Адалгыштын будер эп-аргазы	7	18.10.	
15ур	Чокым, кебизин ле бириктире учурлу адалгыштар	8	24.10.	
16ур	Чокым,кебизин ле бириктире учурлу адалгыштар.	9	25.10.	
17ур	Ченелте иш.	10	07.11.	
18ур	Тоо категория.	11	08.11.	
19ур	Мензинер категория.	12	14.11.	
20ур	Кубулткыш категория.	13	15.11.	

21ур	Тил темиктирери.Изложениеге белетеери.	14	21.11.	
22ур	Тил темиктирери .Изложениени бичиيري.		22.11.	
23ур	Адалгыштын эрмектеги учуры	15	28.11	
24ур	Орус тилден кирген адалгыштар. 6.Жарталгыш.=6ч+2ч(КЭТ)=8час.	16	29.12.	
25ур	Жарталгыш- куучын-эрмектин болуги.	1	05.12.	
26ур	Чындыйын коргузер жарталгыштар.			
27ур	Относительный жарталгыштар	2	06.12.	
28ур	Жарталгыштардын будер эп-аргазы.	3	12.12.	
29ур	Жарталгыштардын эрмектеги учуры	4	13.12.	
30ур	Жарталгыштардын чын бичилери.	5	19.12.	
31ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеери.	6	20.12.	
32ур	Тил темиктирери. Изложениени бичиيري. 7. Тооломо=10ч+2ч(КЭТ)=12час.	7	26.12	
33ур	Тооломонын учуры ла грамматический темдектери.	1	27.12.	
34ур	Тооломолордын учуры ла кубулткыштарла кубулары.	2	16.01.	
35ур	Предметтин турган тоозын коргузер	3	17.01.	

36ур	тооломолор Предметтин ээчий тоозын коргузер тооломолор	4	23.01.	
37ур	Предметтин бириктире тоозын коргузер тооломолор.	5	24.01.	
38ур	Предметтин улештире тоозын коргузер тооломолор.	6	30.01.	
39ур	Тил темиктирери.Чумдемел ишке белетеери.	7	31.01.	
40ур	Тил темиктирери.Чумдемел ишти бичиirii.	8	06.02.	
41ур	Предметтин јарты јок тоозын темдектеген тооломолор.	9	07.02.	
42ур	Предметтин јарты јок тоозын темдектеген тооломолор.	10	13.02.	
43ур	Тооломолордын будуми.	11	14.02.	
44ур	Ченелте иш. 8. Солума=11ч+4ч(КЭТ)=15час.	12	20.02.	
45ур	Солума-куучын-эрмектин болуги.	1	21.02.	
46ур	Јузуннин солумалары	2	21.02	
47ур	Тил темиктирери.Изложениегe белетеери.	3	27.02.	
48ур	Тил темиктирери.Изложениени бичиirii.	4	28.02.	

49ур	Суракту ла относительный солумалар.	5	06.02.	
50ур	Суракту ла относительный солумалар	6	07.03.	
51ур	Жартаачы солумалар.	7	13.03.	
52ур	Жарты жок солумалар	8	14.03.	
53ур	Токтодулу солумалар	9	20.03.	
54ур	Тил темиктирери .журукла чумдемел ишке белетеери.	10	21.03.	
55ур	Тил темиктирери. Чумдемел ишти бичиيري.	11	03.04.	
56ур	Токтодулу солумалар.	12	04.04.	
57ур	Коргузер солумалар	13	10.04.	
58ур	Коргузер солумалар	14	11.04.	
59ур	Ченелте иш.	15	17.04.	
9.6-чы класста уренгенин катап корори.=5ч+4ч(КЭТ=9час				
60ур	Тил темиктирери.Чумдемел ишке белетеери.	1	18.04.	
61ур	Тил темиктирери. Чумдемел ишти бичиيري.	2	24.04.	
62ур	Адалгыш деп теманы катап корори.	3	25.04.	
63ур	Жарталгыш деп теманы катап корори.	4	15.05.	
64ур	Тил темиктирери. Реферат иш бичиирине белетеери.	5	16.05.	

65ур	Тил темиктирери. Реферат ишти бичири.	6	22.05.	
66ур	Тооломо деп теманы катап корори.	7	23.05.	
67ур	Солума деп теманы катап корори.	8	24.05.	
68ур	Ченелте иш.	9	24.05.	

Некелтелерге тургузылар темдектер (оценкалар)

«5» темдек тургузылар: 1)уренген материалды толо айдып,определениелерди ле ээжилерди чын јартап берзе;

2)материалды (суракты)ондоп турганын коргузип,бойынын шуултезин јартап, ээжилерди ле определениелерди керекту темдектерле керелеп билерин коргуссе (јук ле уренер бичикте берилген темдектерле эмес,бойы таап тургузып айткан темдектерле)

3)торол тилинин анылу кебер-будумин јакшы билип турганын ла оско тилдерден нези башка болгонын коргуссе;

4)материалды ээчий-деечийинче јартап,литературный тилдин кемин буспай куучындаза.

«4»темдек тургузылар:уренчик каруузын «5»темдектин некелтелерине келижер,је 1-2јастыра эделе,бойы тузединзе;

Ээчий-деечийинче айдарында ла куучын-эрмегинде 1-2једикпес болзо.

«3»темдек тургузылар:уренчик теманын тос учурын ондоп турганын коргуссе,је каруузы толо эмес,определениелерде эмезе ээжилерде јастыралар этсе;

Бойынын шуултелерин јеткилинче толо бойынын темдектериле керелеп болбозо;

Ээчий-деечийин бузуп айтса,куучын-эрмегинде јастыралар болзо;

Торол тилинин анылу учуралдарын коргузип болбой турза.

«2»темдек тургузылар:уренип турган материалдын коп јанын билбегенин коргуссе, определениелердин ле ээжилердин учурын бузып турган јастыралар эдип,бойынын темдектериле јартап болбозо;

Ээчий-деечийин бузып,куучын-эрмегинде јастыралар болзо;

Материалды учту-башту ла будумјилу эдип айдып болбозо.

«1»темдек тургузылар:уренчик материалды чек билбезин коргуссе.

Уренчикти урокто онотийин сурабаза да је уроктын туркунына иште ол тен-тай турушса,эмезе нокоринин учун каруу берип,кожулта ла тузеду этсе, «поурочный балл» тургузар аргалу,је бу айалгада «2» ле «1»темдек тургуспас.Уроктын туркунына уренчик иштенбей,керексибей,ишке јомошпой отурган болзо, коомой темдек тургуспай,уредучи јук ле сосло кезедер.

Диктантка бир темдек (оценка)тургузылар

«5»-јастыра јок диктант учун; эмезе пунктуацияла 1јаан эмес,эмезе 1јаан эмес јастыра орфографияла эткен болзо тургузылар.

«4»-2 орфографияла,2 пунктуацияла жастыралу;эмезе 1 орфографияла, 3 пуктуацияла; эмезе орфографияла жастыра жок,је пунктуацияла 4 жастыралу ишке тургузылар.Кезик учуралдарда 3 орфографияла..је пунктуацияла жастыра жок ишке тургузылар. «4» темдек 3 орфографияла эткен жастыралу ишке база тургузылар аргалу, је ол жастыралардын тоозында укташ жастыралар бар болзо.

«3»-4 орфографияла,4 пунктуацияла жастыралар бар болзо; эмезе 3 орфографияла,5 пунктуацияла;эмезе 7пунктуациялу,је орфографияла жастыра жок болзо тургузылар.

6 класста.

«3»темдек -4 орфографияла,5 пунктуацияла;эмезе 5 орфографияла,4 пунктуацияла жастыра бар ишке тургузар аргалу.

«3»темдек 5орфографияла,6 пунктуацияла жастыра бар ишке база тургузылар,је олордын тоозында укташ ла жаан эмес жастыралар болзо.

«2»-7 орфография,7 пунктуацияла; эмезе 6 орфографияла,8пунктуацияла; эмезе 5 орфографияла,9 пунктуацияла; эмезе 8орфографияла,6 пунктуацияла жастыралар бар ишке тургузылар.

Жастыралар «2» темдектин жастыраларынын тоозынан ажыра болзо, ол ишке «1» темдек тургузылар.

Жастыраларды тоого алып, оценка тургузар тушта,кандый тооны ајаруга алары уредучинин бойында, је андый учуралдарда тургузарга турган оценканын адакы кемјузи база бар, темдектезе: «4» темдектин кемјузи-2 орфографический жастыра, «3» темдектин-4 орфографический жастыра(5-класска-5 орфографический жастыра), «2» темдектин-7 орфографический жастыра.

Сочинениелердин ле изложениелердин кеми ле тургузар темдектери(оценкалары).

«5» темдек тургузылар-учуры ла куучын-эрмеги учун: темага толо келижип јат,фактический жастыралар жок,учуры ээчий-деечийинче бичилген (план аайынча эмезе план јогына). Созлиги бай,сосло чике

тузаланган.Морфологиянын јузун-јуур кебериле ,синтаксистин конструкцияларыла тузаланган (уренген темага) Мары ла одуми јетире.Буткулинче алза,иштин учурында бир једикпес, бир јастыра куучын-эрмегинде болзо. Бичикчизи(грамотности): бир орфографический эмезе пунктуационный јастыралу.

«4» темдек-учуры ла куучын-эрмеги учун: иштин тос учурында чике,је тоолу фактический једикпестер бар.Бичигени тос учурыла темага келижип јат(темадан бир эмеш туура барганы бар).Ээчий-деечийинен бир эмеш кыйа барганы бар.Куучын-эрмеги лексика ла грамматика јанынан јеткилинче јузун-јуур.Иштин мары јеткилинче бирлик ле чоком.Буткулинче алза,иштин учурында экиден коп эмес јастыра ла куучын-эрмегинде учтен коп эмес једикпес бар болзо.Бичикчизи учун:2 орфографический ле 2 пунктуационный, эмезе 1 орфографический ле 3 пунктуационный,эмезе 4 пунктуационный ла орфографический јок болзо,је 2 грамматический јастыра болзо.

«3»темдек-учуры ла куучын-эрмеги учун:темадан тура барбаган болзо,тос учурыла иш чын,је кезек фонетиканын јастыралары бар.Ээчий-деечий бузылган.Созлиги уйан,јастыра тузаланган состор учурап јат.Синтаксистин конструкциялары јузун-јуур эмес.Мары бирлик эмес, куучын-эрмеги јеткилинче чоком-јарт эмес.

Буткулинче алза, иштин учурына 4 једикпес ле куучын-эрмегинде 5 једикпес бар болзо.

«2»темдек-учуры ла куучын-эрмеги учун: иш темага келишпей турган болзо.Коп фактический јастыралар бар.Ээчий-деечий кажы да болугинде бузылып калган,колбу јок;иш планга келишпей турган болзо.Созлиги сурекей уйан,јастыра тузаланган состор коп учурап јат.Эрмектери кыска ла бир туней(башка-башка конструкцияларла тузаланбаган)Эрмектер ортодогы колбу јарт билдирбей турган болзо.Мары бузылып калган.

Буткул иште 6 једикпес, куучын-эрмегинде 7 јастыра бар болзо.

Бичикчизи учун:7 орфографический ле 7 пунктуационный эмезе 6 орфографический ле 8 пунктуационный,5/9 эмезе 8/6 ла 7 грамматический јастыра бар.

«1»темдек-учурында 6-дан коп јастыра ла 7 јастыра куучын-эрмегинде.

Бичикчизи учун : 7-ден коп орфографический ле 7 пунктуационный ла 7 грамматический јастыралар бар болзо.

1) Сочинениенин кеми 1,5-2катапка кеминен коп эмезе ас болзо, «4» ло «3»темдектин кемјузине келиштире эмезе бийиктеде, эмезе јабызада тургузылар.Темдектезе, бичикчизин баалаза, «4» темдекти тургузар: 3 орфографический,2 пунктуационный,2 грамматический јастыра эмезе:2 орфографический,3пунктуационный,2 грамматический јастыра.

«3»темдек-6 орфографический,4 пунктуационный,2 грамматический јастыра болзо.

«5»темдекке-коп ло ас бичилгени тоого алынбас.

2) Ајаруга алар:уренчик алдынан бойы бичигенин,анылу шуултезин,бичигенинин композициязы ла куучын-эрмеги јанынан канайда бичилгенин.Анылу шуулте бар болзо,1-кы темдекти бир баллга бийиктедер аргалу.

3)Тема јарталбаган болзо,арткан некелтелер ойинде буткен де болзо,1-кы темдек(учуры ла куучын-эрмеги учун) бийик болбос.

4) Изложениенин ле сочинениенин темдектерине оро айдылган «укташ» ла јаан эмес јастыралар,уренчиктин тузедулери база тоого алынар.(«Диктанттын темдектерин корор».)

«Алтай тил» предметти уренип, класстар аайынча уренчиктердин тос билгирлери ле алынатан темигулери.

6-чы класста уренчиктердин тос билгирлери ле алынатан темигулери.

Текстле иштеп билер, эрмек-куучыннын ла тексттин будумдерин билер; кандый ла литературала иштеп, онон керекту јетирулер таап, билгир аларына јуткиир; санаа-шуултезин учуры аайынча состорди колбоп, кону јарт чыгара айдып турар.

Состорди табыш- таныктарыла ылгап; табыштарды будер эп-аргазыла ылгап, состо чын айдып ла бичип турар; эрмекте керекту сости учур согулталу айдып, согулта состин учурын солып турганын ондон, эрин ундулерлу состорди чын бичип ле айдып турар; состин лексический учурын јартап, омонимдерди, синонимдерди, антонимдерди эрмектерден таап, учурын јартап; алтай тилдин созликтериле тузаланып; состин учурлу болуктерин ле кожулталарын табып, учурын јартап; состорди буткен эп-аргазыла болип:1) кожултанын болужыла буткен(синтетический),2) эки сос биригип (аналитический),3) биригип буткен состордин бир-биризуине кожулта кожулып буткен (аналитико-синтексический) ле кыскарткан колболу состорди; эрмектин грамматика тозогозин чын табып, јартап; эрмектерди амадузыла, эчени члендериле ылгаштырып; кыйгылу эрмектерди унле коргузип; укташ члендерлу эрмекте токтой тужер темдектерди тургузып; айдылар амадузыла башка-башка учурлу эрмектердин учында темдектерин чын тургузып билер.

Эрмектежиپ куучындажарына уредер иштердин будумдери ле эпту тузаланар: **кычылары, угары (аудирование), айдары(говорение), бичири.**Кычыларынын, угарынын, айдарынын ла бичииринин культуразын билип турар.

Кычырып эмезе угуп турган тексттен тос јетирулерди табып турар.Кычырган эмезе уккан текстте не керегинде айдылганын толо (кыскарта) эрмек-куучыннын айалгазына келиштире куучындаар.Кону айткан куучыны 10-12 эрмектен турар. Кыска чумдемел иш бичип турар.

«Алтай тил» предметти уредеринде тузаланар уреду-методикалык литература.

1. К.А. Бидинов. Куучын-эрмектин болуктерин уренери ле тил темиктирери.5-6класстар.Горно-Алтайск,199

2 К.А. Бидинов. Уренчиктердин куучын-эрмегин темиктиреринде журуктарла иштеери аайынча методический жартамалдар. 4-8класстар.-Горно-Алтайск,1981.

3 К.А.Бидинов.Куучын-эрмектин болуктерин 6-7 класстарда уренери ле эрмек-куучынын темиктирери аайынча ууламжылар.-Горно-Алтайск,2005.

4.Н.В.Тепуков. Алтай тилле диктанттардын жуунтызы.5-9класстар.-Горно-Алтайск,1990.

5.В.Н.Тадыкин,Е.Г.Мултуева.Алтай тилдин орфографический созлиги.-Горно-Алтайск,1983.

6.В.Н.Тадыкин, А.Т. Тыбыкова.Орфография и пунктуация алтайского языка.-Горно-Алтайск,1981.

7.Ж.И.Амырова,Н.Б.Тайборина. Изложениелердин жуунтызы.5-9 класстар.-Горно-Алтайск,2005.

8.Н.Д.Алмадакова.Состин будуми.Состин будери.Состин кебери.-Горно-Алтайск,2006.

9.Ж.И.Амырова. Уренчиктердин эрмек-куучынын темиктирерине ле созлигин байыдарына болушту ууламжылар.6-7класстар.-Горно-Алтайск,2004.

10.О.И.Тезегеш,К.Э.Укачина,И.Б.Шинжин. Алтай тилдин ле литературанын урокторында јилбилу учуралдарла иштеери аайынча методический жартамалдар.-Горно-Алтайск,1984.

11.Ж.И.Амырова,Н.Г.Сулукова.Бежинчи класстын «Алтай тил» уренер бичигине методикалык ууламжылар.- Горно-Алтайск,2013.

Уреду- методикалык комплектердин тисмези.

Ж.И.Амырова,Н.В.Ерленбаева, И.Ч.Быева. Алтай тил.6класс:- Уренер бичик,2013.

V.Темаларла пландаарынын түзөдүлери.

Өткүрилген өйи	Уроктордын темазы	Түзөдүнин шылтагы	Түзөдүнин эп-сүмези	«Жарадылган» директордын үредү ле
-------------------	-------------------	-------------------	---------------------	--------------------------------------

				таскамал аайынча ордынчызы

**ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ**

СВЕДЕНИЯ О СЕРТИФИКАТЕ ЭП

Сертификат 313488754026556811493600947686015338853493905976

Владелец Байжигитов Айдар Владимирович

Действителен с 14.04.2026 по 14.04.2027